

UTSNITT FRA PUBLIKUMSAPPLIKASJONEN. [KULTURMINNER I SANDNES KOMMUNE \(ARCGIS.COM\)](https://www.kulturminner.i.sandnes.kommune.no/)

OM KULTURMINNEREGISTERET

SANDNES KOMMUNE

Teknologiskiftet, med omfattende digitalisering av informasjon, har endret måten offentlig- og privatsektor samarbeider på. Sandnes kommune ønsker å styrke kulturarvens plass i byutviklingen ved å utnytte de mulighetene teknologiskiftet gir. Som resultat av dette er det utviklet et digitalt, interaktivt og dynamisk kulturminneregister som legger til rette for gode og effektive samarbeidsprosesser. Kulturminneregisteret skal være kjernen i en kunnskapsbasert kulturminneforvaltning i Sandnes kommune. Kulturminneregisteret er et resultat av et samarbeid mellom Byantikvaren og Geodataenheten i Sandnes kommune.

Et digitalt, interaktivt og dynamisk forvaltningsverktøy

OM KULTURMINNEREGISTERET

SANDNES KOMMUNE

INNHOOLD

Kulturminneregister i Sandnes kommune - historikk	1
Nytt digitalt kulturminneregister – programvare	2
Registreringsmetodikk – kulturminnefaglig	3
Innholdet i registrerings skjemaet	4
De enkelte postene	4
Verdisetting og vernekriterier	9
Grunnverdier.....	9
Egenskaper som karakteriserer kulturminnene	10
Vekting av verdier.....	12

KULTURMINNEREGISTER I SANDNES KOMMUNE - HISTORIKK

Kulturminneregisteret er annen generasjon kulturminneregister i Sandnes kommune.

Første generasjons kulturminneregister

Kommunen fikk sitt første kulturminneregister i forbindelse med Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes 2005 – 2017. Innholdet var basert på SEFRAK-registreringer fra åttitallet. Dette var en relativt enkel database som også ble gjort tilgjengelig for publikum på kommunens internettsider. På grunn av ressursmangel ble ajourføring kun gjort sporadisk. Manglende funksjonalitet gjorde dette verktøyet mindre egnet for forvaltning.

Ny kulturminneplan - nye behov

I forbindelse med arbeidet med ny kommunedelplan for kulturminner ble det besluttet å gjennomgå hele SEFRAK-registeret på nytt og oppdatere med nyere tids kulturminner. Sandnes kommune valgte samtidig å utvikle et eget digitalt kulturminneregister skreddersydd for den kommunale forvaltningen. Men også skreddersydd for dialog med innbyggerne, beslutningstakere i byutviklingen og lokale kompetanse miljøer.

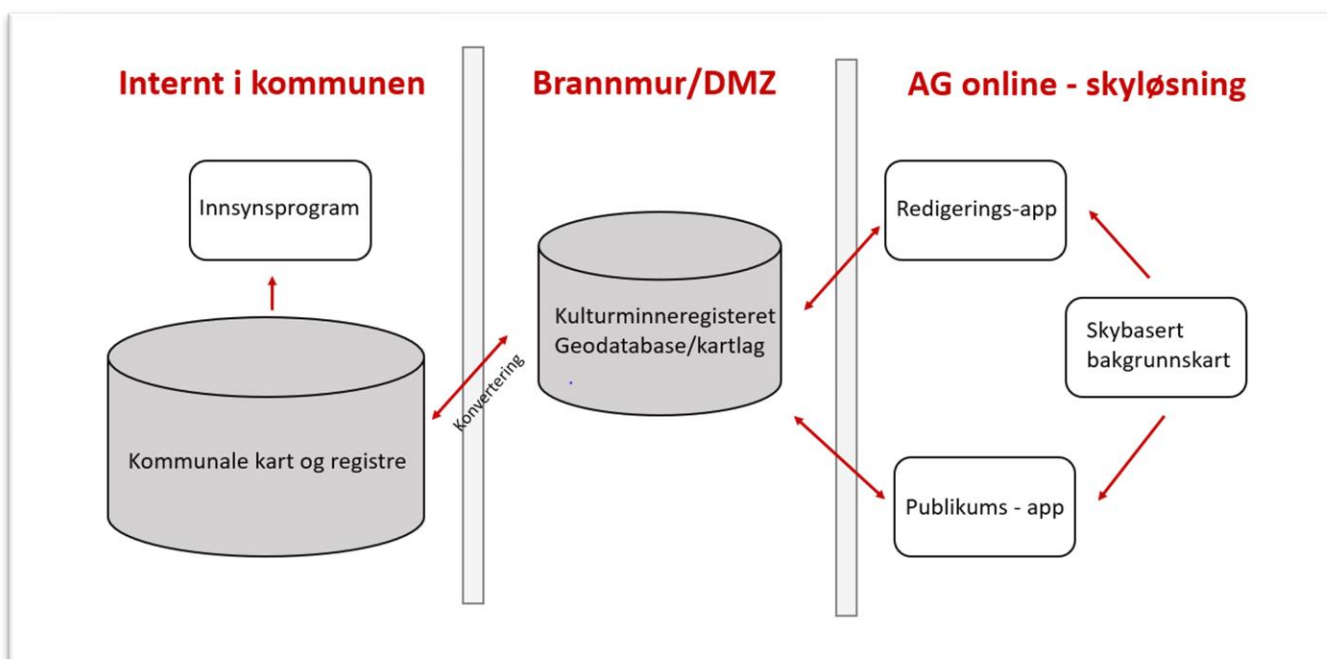
Databasen er rigget slik at den med enkle tilpasninger kan samkjøres med den nasjonale databasen Askeladden når dette er hensiktsmessig.

Forvaltningsverktøyet fungerer som et samlet oppslagsverktøy for informasjon om kulturminner og kulturmiljøer i kommunen og gir aktørene i byutviklingen lett tilgang til kunnskap når de trenger det. Forvaltningsverktøyet er også et registreringsverktøy for nye kulturminner og ajourhold, og er rigget for analyser og statistikk. Oppslag og datainnsamling kan gjøres via alle bærbare enheter. Forvaltningsverktøyet er dynamisk og oppdateres i forhold til kommunens egne kart og informasjon fra Matrikkelen. Se link til publikumløsning som er tilgjengelig på kommunens hjemmeside. Selve saksbehandlerværktøyet med ajourholdsfunksjoner er forbeholdt intern bruk.

NYTT DIGITALT KULTURMINNEREGISTER – PROGRAMVARE

Sandnes kommune valgte å bruke kartverktøyet fra ESRI/Geodata AS. Programvaren var allerede i bruk i organisasjonen. Utviklingen av løsningen har vært basert på kommunens egne krefter hos Geodataenheten i samarbeid med konsulenthjelp fra programleverandør. Et viktig delmål i prosjektet har vært å øke kommunens kompetanse innenfor utviklingen av slike løsninger.

Det ble utarbeidet en datamodell med oppsett for hvilken eksisterende og hvilken ny informasjon som skulle inn i et nytt register. Den nye løsningen baserer seg på kart og databaser som blir publisert via skyløsningen ArcGisOnline. Her bygges kartinformasjon og funksjonalitet inn i applikasjoner, tilpasset behov. I tillegg til de kulturminnefaglige temaene er det brukt standard bakgrunnskart og et utvalg tilrettelagte kartlag av særlig betydning for fagområdet.

Faglig informasjonen i registeret er blitt gjennomgått og oppdatert av Byantikvaren. Kobling av relevant informasjon fra andre registre som bla Matrikkelen, er også utført. Publikumløsningen er gjort tilgjengelig for publikum via kommunens nettsider, men er også mye brukt internt i kommunen som oppslagsverktøy.

Systemet løser i dag følgende oppgaver:

- Oppslagsverktøy for informasjon om kulturminner/-miljøer i kommunen
- Registrering av nye og ajourhold av eksisterende kulturminner/-miljøer
- Søke- og eksportfunksjonalitet
- Statistikk og analyser
- Oppslag og datainnsamling via bærbare enheter
- Publikumsversjon via kommunens nettsider med mulighet til innspill

I tillegg konverteres registret jevnlig til kommunenes kartsystem slik at oppdaterte kulturminner kan sammenstilles med kommunens øvrige kart, eller brukes videre i andre verktøy i saksbehandlingen.

I tiden framover er det ønskelig å kunne legge til enda mer brukervennlig funksjonalitet. Det bør også være et mål å kunne knytte seg opp mot eksisterende løsninger hos Riksantikvaren for gjensidig utveksling og ajourføring av kulturminneinformasjon.

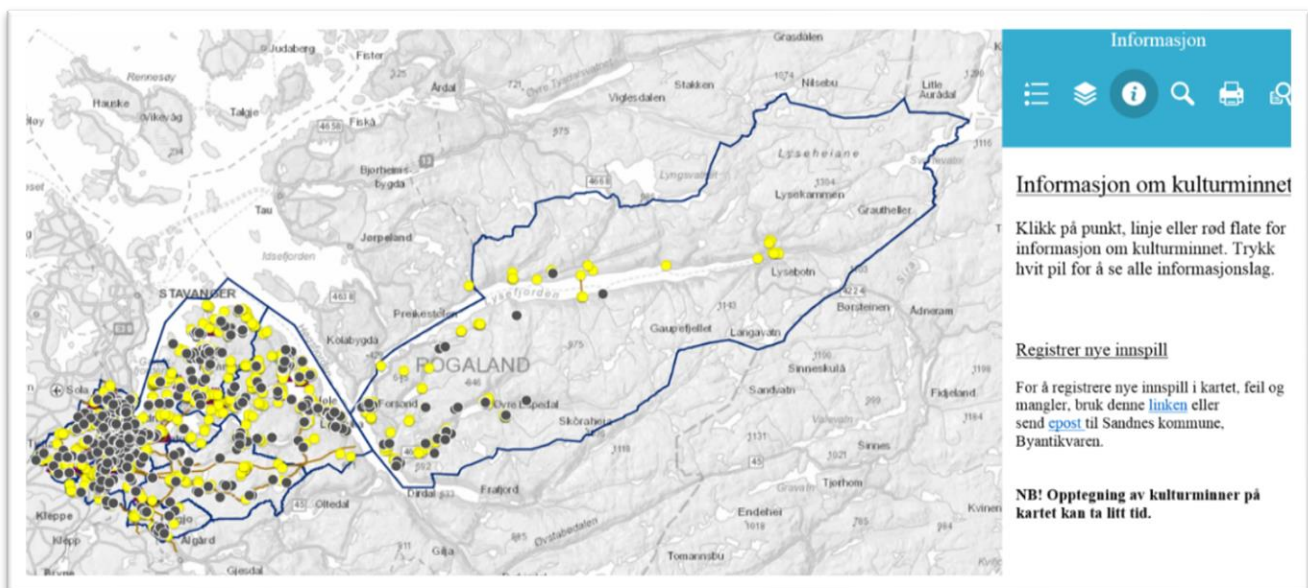
REGISTRERINGSMETODIKK – KULTURMINNEFAGLIG

Alle kjente kulturminner og kulturmiljøer er koordinatfestet og lagt inn i kulturminneregisteret. Disse er både beskrevet og gitt en verddivurdering forankret i Riksantikvarens nasjonale føringer. Informasjon om kulturminnene kan utdypes gjennom vedlegg.

UTSNITT FRA REDIGERINGSAPPLIKASJONEN

UTSNITT FRA PUBLIKUMSAPPLIKASJONEN

INNHALDET I REGISTRERINGSSKJEMAET

Kulturminneregisteret skal være et viktig kunnskapsgrunnlag for arbeidet med kulturarven i Sandnes. Like viktig er formidling og dialog med publikum. Den historiske kunnskapen knyttet til kulturminner og kulturmiljøer er prioritert i registerets oppbygging som er todelt. En del er knyttet til fakta, statistikk og andre ting som kan telles. Dette for å kunne holde øye med utviklingen i kulturminnebestanden på et mer overordnet nivå, jf. nasjonale mål om å ta vare på et mangfold av kulturmiljø. Like viktig er beskrivelsen av kulturminnene og kulturmiljøene. I registeret er det gitt god plass til beskrivelsen som er tekstlig. Dette for at det ikke skal kreves spesialkompetanse av brukere av registeret for å forstå fortellingen om kulturminnet og begrunnelsen for at det er verneverdig. Og for å styrke muligheten for tilbakemeldinger.

Innholdet i registrerings skjemaet er ordnet etter følgende struktur:

- 1–14 Identifikasjon
- 15–17 Beskrivelse – tekstlig
- 18–29 Diverse egenskaper for statistikk og andre ting som kan telles. Type, alder, byggherre mm., stil, samfunnstilknytting.
- 30–31 Fysisk status, tilstand.
- 32–36 Forslag til vernestatus
- 37–40 Eventuell kulturmiljøtilknytting. Andre relevante miljø- og plansammenhenger, NB-områder, landskapsvern, annet.
- 41–45 Registreringsinformasjon – merknader, kilder, dato, signatur
- 46 Vedlegg

DE ENKELTE POSTENE

Retningslinjer ved innlegging i registeret.

Enkeltminne

Post	Forklaring
1. KulturID	Primærnøkkelfeltet, bygger videre på KulturID.nr. i verneplanen fra 2006. Unikt nr. for hvert objekt. Registeret gir automatisk nytt nr. Det skal ikke skrives i feltet!
2. KulturNavn*	Det er et begrenset fritekstfelt og inneholder type minne med adresse eller bruksnavn etter skjønn, eller særnavn som raskt identifiserer. Om det er plass – gårdsnavn avslutningsvis. Kulturnavnet er valgt etter skjønn, med tanke på enkleste innføring i hva kulturminnet er. En overskrift som også egner seg til enkle lister. Type minne behøver ikke være likt med post19. «UnderKategori», som er beregnet for statistikk.
3–14.	Fylles ut automatisk
15. Beskrivelse*	Et felt med kort oppsummering på maks 200 tegn. Til bruk i tabeller, som tekst på kart ol.

Post	Forklaring
16. Utdypende beskrivelse*	Et hovedfelt med beskrivelse som skal være tilstrekkelig til å forstå hva kulturminnet er, og hvorfor det er gitt verneverdi. Fortrinnsvis inndelt i historikk, beskrivelse og vurdering. Usikkerhet ved opplysningene i registreringen bør komme fram her. Nasjonale føringer ligger til grunn for vernekriterier. Maksimalt er det satt av plass til 1250 tegn. Er det behov for en lengre beskrivelse, må den legges til som vedlegg.
17. SpesSammenheng*	Gjelder henvisning til kulturminner som ligger i en funksjonell, historisk eller typologisk sammenheng som man vil framheve, men som ikke fanges opp av et eventuelt kulturmiljø.
18. KategoriType	<i>Feltet har 5 valg:</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bygning. Stående bygning med vegger og tak. 2. Andre typer minner Her har vi plassert tekniske installasjoner til industri, veier, geiler, vasshjul til gårdsanlegg, løypestrenger ol. 3. Grøntanlegg er brukt om hager, parker, alléer, idrettsanlegg, solitærtrær ol. 4. Fartøy 5. Ruin
19. UnderKategori	Målet er faste valg, men er foreløpig i fritekst. Formålet er å gi oversikter som kan egne seg til statistikk. For Fartøy og Ruin er det ingen underkategorier.
20. Interiør*	Et fritekstfelt som kun gjelder spesielle interiør, som er verneverdige, eller bør undersøkes.
21. Tid periode	Menyvalg etter kvartaler eller 100-årsepoker.
22. Byggeår	Gjelder der man har dokumentert byggeår.
23. Stil	Valg etter fast meny.
24. Byggherre	Fylles ut om man har opplysninger.
25. Arkitekt	Fylles ut om man har opplysninger.
26. Byggmester	Fylles ut om man har opplysninger.
27. SpesEmne	Et fritekstfelt som gjelder emner som har spesiell lokal interesse, eller ikke lar seg fange opp i de øvrige rubrikkene, men som man ønsker oversikt over. Eks. «Øglænd» «Block Watne». «Markerer tidligere fellestun», «Grind». Nautsteinsmur. «Jærhusytte». «Ved gammel ferdselsvei». «Felleskapets kulturminner». <i>Bruk punktum som skilletegn om det er flere emner som nevnes</i>
28. SamfSektor	Grovsortering etter samfunnssektor basert på SEFRAK. <i>Feltet har følgende valg:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Landbruk, fiske, fangst • Fast bosetting uten næringstilknytting • Fritidsbosetting • Industri • Handel • Offentlig forvaltning, kirke- og militærvesen • Undervisning, kultur m.m. • Offentlig tjenesteyting og sosiale formål • Samferdsel

Post	Forklaring
	<ul style="list-style-type: none"> • Sektor ukjent
29. OpprSosSamh	<p>Grovsortering etter opprinnelig sosial miljøsammenheng. Basert på SEFRAK. <i>Feltet har følgende valg:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • EMBETSVERK/INSTITUSJON • Kongehus • Sivil embetsperson • Militær embetsperson • Offentlig Institusjon • Annen Institusjon, • Forening, lag stiftelse • Annet • NÆRINGSDRIVENDE • Godseier • Væreier • Bedriftsherre • Næringsdrivende, handel og tjeneste • Bonde • Fisker • Håndverker, småindustri drivende • Selskap, organisasjon • Annet • TJENESTEMENN, ARBEIDERE, HUSMENN • Tjenestemann, funksjonær • Husmann, strandsitter • Arbeider
30. Tilstand	<p><i>Feltet har 4 valg:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Står. Eventuell dårlig tilstand nevnes i tekstfeltene 16) Utdypende beskrivelse eller 41) Annen informasjon. 2. Gjenoppbygd. 3. Tapt. Gjelder revet, brent, flyttet. 4. Under oppdatering.
31. TilstandDato	<p>Dato for siste observasjon eller observasjon for vurdering. Dato for tapt, gjelder også observasjonsdato, ikke når kulturminnet gikk tapt. Tapsdato og årsak kan eventuelt noteres i «Utdypende beskrivelse.»</p>
32. VernStatus2006	<p>Kommunedelplan for kulturminner 2006–2017.</p>
33. VerneVerdi	<p>Feltet har 4 valg: Fredet – etter kulturminneloven. Under vurdering – dvs. uavklart.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Verneverdig 2. Ingen verneverdi
34. ForslagPriorMinne	<p><i>Feltet har 3 valg:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Under vurdering 2. Ja 3. Nei

Post	Forklaring
35. JuridiskVern	Gjelder forholdet til plan og bygningsloven og kulturminneloven. <i>Feltet har to valg:</i> 3. Ja 4. Nei
36. MiljøVerdi	Ett menyvalg: <i>Miljøverdi</i> . Gjelder kulturminnets sammenheng til omgivelsene. Tolket vidt – inkluderer tematisk og visuell sammenheng. Brukes også om kulturminner som ikke er tilordnet et registrert kulturmiljø.
37. KulturMiljøID	Legges inn av registrator. KulturmiljøID-nummeret tar utgangspunkt i bydelene. De to første sifrene er bydelsnr. De to neste viser nummer på kulturmiljøet innen bydelen. De begynner på nytt for hver bydel. Kulturmiljøer som overlapper flere bydeler, er gitt et fiktivt «bydelsnummer 20» som utgangspunkt. Dvs. de nummereres fortløpende fra 2001.
38. MiljøNavn*	Navnet er fritekstfelt. Så kort, men så entydig som mulig. Kulturmiljøer kan være overlappende, med mindre miljøer innen større. f.eks. 1017 Simonsbakken innen 1012 Norestraen. Da føres det større miljøet inn i rubrikkene for KultMiljøID og KultMiljøNavn, mens det mindre noteres i feltet SpesSammenheng.
39. NB-register	<i>Feltet har to valg:</i> 1. Ja 2. Nei
40. Andre plansammenhenger	Landsverneplaner. Landskapsverneplaner. Forskningsprosjekt. Jærhusplanen, MOV m.m.
41. Annen informasjon	Diverse opplysninger, inkludert tilstand. «Endret geopunkt» ved flytting av objekter. Feil på kart eller i matrikkel. Eventuelle endringer i matrikelopplysning. Tidligere gnr/bnr, tidligere adresse, om det kan antas å være interessant.
42. Kilde	Fritekst.
43. Kontaktet eier	Feltet har to valg: 1. Ja 2. Nei
44. DatoRegVurd	
45. Signatur	Navn, flere navn kan føyes til med dato tilknyttet – eller erstatte det som står.
46. Vedlegg	Foto, gamle kart og gamle foto, beskrivelser som går ut over plassen i 16. Utdypende beskrivelse o.l. Øvre dokumentgrense ca. 1 MB.

*Gjelder all fritekst. Unngå formatering utover enkel skrift (/, «, utheving ol, samt linjeskift) i all fritekst. Se manualen «Kulturminneløsningen Sandnes kommune», kapittel om Smartredigering, Innlegging.

Kulturminne linje

Brukes om veier og andre linjestrukturer, som kanaler, steingarder, pansperringen fra 2. verdenskrig osv. Linjen tegnes på kartet med verktøyet for «Kulturminner Linjer» i boksen «Velg mal for å opprette geoobjekter». En linje-registrering behøver ikke være sammenhengende. En gammel, tidligere sammenhengende vei, som er brutt i ulike bevarte partier, kan registreres med samme punktobjektnr. på de bevarte partiene. Pr. aug 2021 er det ikke utarbeidet måter å avmerke historiske traséer som er fjernet, men det bør komme på sikt.

Post	Forklaring
Relatert til KulturID	På et høvelig sted på linjen opprettes et KulturminneID innenfor kategorien «Andre typer minner» og fylles ut og behandles som vist under «Enkeltninner». KulturIDnr. er et unikt nr. knyttet til hvert objekt. Registeret gir automatisk nytt nr. Det skal ikke skrives i feltet!
Vedlegg	Beskrivelser utover det som det er plass til i kommentarfeltet, dertil foto, gamle kart og gamle foto o.l.
	Kort forklaring knyttet til selve linjen,
Relatert til KulturID	KulturminneID-nr som over.
KulturminneNavn	Samme navn som er brukt under registreringen av KulturminneID-punktet over.
Kommentar	Dette er et felt for beskrivelse av kulturminnet begrenset til fem linjer. Er det behov for lengre beskrivelse, må den legges inn som vedlegg.

Kulturminne flate

Kulturmiljø gjelder miljøer som er valgt ut fordi de: 1) er spesielt interessante som hensynssone eller 2) har en interessant/forklarende sammenheng. Kulturmiljøene kan ha både geografisk og tematisk avgrensning/utgangspunkt. Kulturmiljøene kan være overlappende.

Post	Forklaring
Kulturmiljø ID	Legges inn av registrator. Dette-nummeret tar utgangspunkt i bydelene. De to første sifrene er bydelsnr. De to neste viser nummer på kulturmiljøet innen bydelen. De begynner på nytt for hver bydel. Kulturmiljøer som overlapper flere bydeler er gitt et fiktivt «bydelsnr.» 20 som utgangspunkt. Dvs. de nummereres fortløpende fra 2001.

Post	Forklaring
KulturmiljøNavn	Det er et begrenset fritekstfelt og inneholder en kort henvisning etter skjønn, til hva slags type miljø det gjelder og navn på stedet. Eventuelt et særnavn som rask identifiserer.
Kommentar	Dette er et felt for beskrivelse av kulturminnet begrenset til fem linjer. Er det behov for lengre beskrivelse, må den legges inn som vedlegg.
JuridiskVern	<i>Feltet har 3 valg:</i> 1. Ja 2. Nei 3. Under vurdering
Vedlegg	Beskrivelser utover det som det er plass til i kommentarfeltet på hovedskjemaet. For kulturmiljøene vil beskrivelsen i et vedlagt PDF-notat ofte utgjøre hoveddokumentet om kulturmiljøet, skjønnsmessig inndelt i avsnitt med historikk, beskrivelse, vurdering og kildehenvisning. Foto, gamle kart og gamle foto o.l. Øvre grense ca. 1 MB.

Verdisetting og vernekriterier

Alle spor etter menneskelig virksomhet er kulturminner, og alle kulturminner er bærere av vår tradisjon og felles historie. Kulturminner og kulturmiljøer er ikke-fornybare ressurser. Det innebærer at det som ikke bevares, går tapt for alltid. Hensynet til andre samfunnsinteresser gjør at ikke alt kan vernes, det må gjøres et utvalg. De fleste kulturminnene har et spekter av ulike egenskaper ved seg som har verdi for oss. Hvilke egenskaper som samfunnet vektlegger, vil variere over tid og er gjenstand for en kontinuerlig revurdering. Derfor har Sandnes valgt et kulturminneregister som er dynamisk.

Kulturminnene i Kulturminneregisteret er verdivurdert og vektet i samsvar med Riksantikvarens kriterier for fastsetting av kulturminneverdier. Vurderingen støtter seg på de nasjonale målene gitt i stortingsmeldingen St 16. «Nye mål i kulturminnepolitikken». I stortingsmeldingen er «Kulturmiljø» innført som et samlebegrep for kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Samlebegrepet er innført for å understreke verdien av å se kulturminnene som en del av en helhet og sammenheng, samt kulturminnevernet sin tilknytning til den øvrige klima- og miljøpolitikken.

Grunnverdier

Nasjonalt mål 3 for kulturmiljø lyder: *Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.*

I arbeidet med å finne fram til kulturminner med verdi er det vanlig å ta utgangspunkt i tre hovedkategorier, eller grunnverdier: kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi.

Kunnskapsverdier

Kunnskapsverdiene utgjør ifølge Riksantikvaren den primære kategorien. De utgjør fundamentet for de øvrige verdikategoriene og er dominerende for utpekingen av nasjonale verdier og interesser. Det bygger på en erkjennelse om at kulturminner er viktige kilder til å forstå et områdes historie. Ofte er de de eneste kildene man har, og de kan utdype og konkretisere skriftlige kilder og arkiver. De er knyttet til kulturminnets opprinnelse, bruken av dem og hva de til ulike tider har betydd. Det er kunnskapsverdiene som gir kulturminnet og miljøene dets kulturhistoriske innhold.

Til grunn for kunnskapsverdier ligger egenskaper som forteller om forholdet til naturressursene, næringshistorie, bosettingshistorie, sosialhistorie, bygningshistorie, forvaltningshistorie og forhold knyttet til

person og hendelse. Listen er utømmelig og avhengig av spørsmålet. Kunnskapsverdiene er basen i «Fortellingen om Sandnes». Hva har vi av kulturminner som forteller om den første fasen til strandstedet, jordbrukets utvikling og betydning, silde- og seilskute periodene og avgjørende trinn i industriveksten.

Opplevelsesverdiene

Opplevelsesverdiene er gjerne mer personlig forankret enn kunnskapsverdiene, men kan også ha stor betydning for grupper. Opplevelsesaspektet kan være viktig for enkeltminner, men har særlig betydning i vurderingen av sammenhenger og miljøer, som i stor grad er knyttet til romlige forhold. Sammenhenger mellom kulturminner og landskap har stor betydning for både å forstå og oppleve kulturmiljø. Opplevelsesverdier er særlig knyttet til estetikk, kunstnerisk nivå, arkitektonisk verdi, alderspatina, refleksjon og nysgjerrighet, symbol- og identitetsverdi.

Bruksverdier

Bruksverdier gjelder slike ting som ressursverdi, økonomisk verdi og næringspotensial for den enkelte og samfunnet, men forteller også om tilgjengelighet, og kan være viktig for kulturmiljøets evne til å formidle historien. I de senere år har gjenbruksverdi i et bærekraftperspektiv og kulturminner som ressurs for næringsutvikling fått stadig større vekt. De nye nasjonale målene stadfester denne utviklingen direkte gjennom målet om miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft.

Egenskaper som karakteriserer kulturminnene

I tillegg til de tre grunnverdiene måler en gjerne kulturminnene etter en rekke egenskaper som forteller om deres egnethet «som kulturminne», egenskaper som er avgjørende for hvordan vi graderer verdiene. Forslagene under viser eksempel på slike egenskaper. Oversikten er ikke uttømmende, det viktigste er å finne fram til en beskrivelse som karakteriserer kulturminnet.

Alder

Alder referer til kulturminnets byggeår, men er ikke et entydig begrep. Dess eldre et hus er, dess mer usikkerhet er det knyttet til alderen. I Sandnes er byggematerialet tre en knapp ressurs og gjenbruk har lenge vært normen. Slik sett har husbyggerne i distriktet lange tradisjoner for å oppfylle denne siden av riksantikvarens mål om miljømessig og økonomisk bærekraft. Det kan være vanskelig å vite hvor mye av bygningstømmeret som representerte et eldre hus og hvor mye som er en senere gjenbruk i ny sammenheng. De fleste eldre bolighus, og løer har i virkeligheten flere aldre – første oppsetting, etter flytting, endringer og tilbygg. Alle stadier kan ha viktige historier å fortelle. Historien om høy alder er knyttet til flere hus i registreringsmaterialet, men gjelder trolig langt flere. Denne usikkerheten gjenspeiler nettopp et karakteristisk trekk ved det enkelte husets historie og byggeskikken i området som helhet. Ved SEFRAK-registreringen på 1980-tallet kunne f.eks. mindre steinhus bli referert til som gammelt og tilflyttet, men det som var flyttet var ikke steinveggene, men taket som var av tre.

Alder er knyttet til tidsdybde og kontinuitet og gjelder om perspektivet er historien om enkeltminner eller miljøer. Alder er med å belyse utvikling gjennom flere tidsepoker og historiske sammenhenger. Høy alder gir gjerne høy verdi og skårer gjerne også høyt på sjeldenhet. For de eldste trer lovverket inn. Hus og andre kulturminner bygd før 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven. Det gjelder også erklærte, stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537–1649. Og i forvaltningen gis hus eldre enn 1850 spesiell oppmerksomhet. Dersom det skal gjøres tiltak på slike eldre hus, skal det ifølge § 25 i kulturminneloven, vurderes av kulturvernmyndighetene.

Autentisitet

Autentisitet gjelder graden av opprinnelighet og ekthet i forhold til en definert periode, funksjon eller annen sammenheng. Kulturminner som har opprinnelig eller tidligere karakter i behold, er viktige å verne. De er ofte gode «historiefortellere» – om tidligere byggeskikk, endringskikk, næringsvirksomheter og sosiale forhold. De fleste hus i Sandnes har fornyet eksteriør, ofte med et annet uttrykk enn fra tiden de ble bygd. Det kan hende at nettopp endringene er med å fortelle en historie som er verd å bevare, men ofte er det slik at endringen bryter med opplevelsen av historiske sammenhenger i et miljø og at tilbakeføring til et tidligere stadium vil være det beste. I slike tilfeller vil huset hovedform, takreising og bygningskropp/volum være avgjørende for vurdering av verneverdi og tilbakeføringspotensial. Sandnesmodellens byfornyelsesprosjekt,

som har pågått siden 1990-tallet, har dokumentert tilbakeføring som prinsipp og har som mål å ta byenes historiske gatebilde tilbake.

Hus med høy autentisitet i detaljer har en spesiell verdi i seg selv. I tillegg til å gi kunnskap om byggeskikk og gammelt håndverk, har de stor verdi som referanse ved byfornyelse og tilbakeføring for annen bebyggelse. De er i dag i ferd med å bli sjeldne.

Representativitet og sjeldenhet

Egenskapene representativitet og sjeldenhet blir gjerne referert til under verdisetting av kulturminner. Ofte er de avgjørende. Det beskriver hva som kjennetegner kulturminnet sammenlignet med andre kulturminner. Hvor representativt et kulturminne og miljø er som type i en periode, for en gruppe eller i en annen sammenheng. Det er nært forbundet med det nasjonale målet om å ta vare på et mangfold av kulturmiljø som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk. Noen hus er representative med hensyn til type, utførelse eller bruk, fra en tidsperiode eller på grunn av lokal egenart. Disse representerer vanligvis en hustype som har vært vanlig på stedet. Sandneskassa og den grindabygde løa er typiske eksempler. Men den første er fortsatt vanlig forekommende, den siste begynner å bli sjelden.

Et kulturminne og kulturmiljø kan være sjeldent når det gjelder type, utførelse og bruk eller sjeldent i betydningen forekomst. Begrepet dekker to områder. Objekter som i dag er sjeldne, men som tidligere har vært utbredte og objekter som også var sjeldne på det tidspunkt de ble oppført.

Dagens kulturminnebestand forteller mye om Sandnes historie, men gir ikke alle historier en representativ plass de kunne «fortjent». Teglverkindustrien og mølleindustrien satte i sin tid sterkt preg på bylandskapet innerst i Gandsfjorden og er representative for næringshistorien, mens dagens spor er blitt sjeldne. Både husmannsplasser i utkant av gårdenes hovedområder og arbeiderbruk i utkanten av byen var i sin tid karakteristiske og vanlige boformer, men er i dag vanskelige å få øye på. De få sporene som er bevart er blitt viktige å bevare fordi de var representative i sin tid, bygger opp om mangfoldet i det samlede kulturminnebildet og er i dag sjeldne som kulturminner

Identitet og symbolverdi

Identitet og symbolverdi er egenskaper som gjerne understøtter opplevelsesverdien. Enkelte objekter vekker minner og representerer referanser for store grupper av mennesker, eller de markerer tilhørighet til et område. Siden det er verdier som berører den enkelte personlig har det betydning for det nasjonale målet om alles rett til kulturarv og engasjement. Typiske eksempler er skoler, kirker og forsamlingslokaler for politiske og religiøse grupperinger. Men også minner som er knyttet til Sandnes kjerneindustri fra teglverksårene og Øglænd-perioden skårer høyt her. Det er verdier som er viktige å ha i mente med tanke på det nasjonale målet.

Kunstnerisk og arkitektonisk verdi

Kunstnerisk og arkitektonisk utførelse er også egenskaper som støtter opp under opplevelsesverdien. Noen objekter fremheves ved spesiell arkitektonisk eller annen kunstnerisk kvalitet. Mens ting som belyser arkitekturhistorie og kunsthistorie heller blir vurdert som del av kunnskapsverdien..

Miljøverdi

Miljøverdi har fått en egen post i kulturminneregisteret. Miljøverdien forteller om hvilke sammenhenger kulturminner og kulturmiljøer i dag står i. Det gjelder sammenhengen mellom elementer innen et kulturmiljø, f.eks. egenskaper som homogenitet, variasjon og tidsdybde. Like viktig er forholdet til omgivelsene – beliggenhet i landskapet, forhold til terreng, historiske strukturer som samferdsel, eiendomsmønstre osv. Miljøverdiene har stort betydning for både kunnskap, opplevelse og bruk og er tillagt stor vekt.

Tilstand

Den fysiske tilstanden har selvfølgelig stor betydning for realismen i å bevare et kulturminne. Den er i denne gjennomgangen kun overflattisk vurdert. Det er ikke foretatt en nærmere tilstandsvurdering. Det spiller også stor rolle hva slags kulturminne det er snakk om og hva det skal brukes til.

Nasjonal, regional og lokal

Ofte ser man begrepene nasjonal, regional og lokal verdi brukt. De viser til forvaltningsnivåene. Nasjonale verdier bestemmes av Riksantikvaren, regionale verdier av regional kulturminneforvaltning, dvs. Rogaland fylkeskommune, og lokale verdier av kommunene. Utgangspunktet for denne planen er kulturminnearven i Sandnes og virkemidlene er lokale gjennom bruk av plan og bygningsloven. For å ivareta de nasjonale målene om mangfold og bredde er det imidlertid viktig å se kulturmiljøene på de ulike forvaltningsnivåene i sammenheng.

Samlet verdi er ikke framkommet som et matematisk regnestykke. Egenskapene er tillagt ulik betydning og vekt. Sjeldenhet, alder og autentisitet har en spesiell stilling, men det er vanskelig å sette opp en fast formel for denne prosessen. Det vil alltid være et stort innslag av skjønn i vurderingene. Miljøkriteriet er viktig, særlig ved valg og avgrensing av større kulturmiljøer. Det er en egenskap som ofte er utslagsgivende for å gi et kulturminne verdi.

Vekting av verdier

Avslutningsvis er det kulturminnenes betydning som avgjør om et kulturminne eller miljø har verdi. Til hjelp for å vekte kulturmiljøene har Riksantikvaren satt opp følgende kriterier.

- representerer faser med særlig betydning for historien
- er knyttet til virksomheter med særlig betydning for historien
- er knyttet til hendelser, begivenheter eller personer med særlig betydning for historien
- er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper (samene som urfolk, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper)
- har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi
- har særlig betydning som kilde til historien der det finnes få eller ingen skriftlige kilder
- har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping.

Vekting i Sandnes

Sandnes er en stor og sammensatt kommune med rik historie som berører mange samfunnsaspekter. De historiske milepælene er mange. Se også oversikt over kulturminneplanens tematiske rapporter som er tilgjengelige på kommunes hjemmeside og oversikten over «Spesielle emner» under «Kategorier kulturminner», som støtter opp under arbeidet med vektingen. I denne planen er det følgende aspekter som er vektet.

Samferdselen som en grunnleggende historisk struktur som forteller om bruken av landskapet og sammenhenger i tid og rom. Her inngår sjøveiene med dampskipsbryggene og naustmiljøene, samt gamle sjømerker og merker av betydning for kartografiens historie. Kulturminner som ligger ved gamle ferdselsårer, er markert i registeret under spesielle emner. Samferdselshistorien er markert med en temarapport.

Fellesskapets kulturminner. Fellesskapets kulturminner er en samlebetegnelse på hus for offentligheten – som skoler, forsamlingshus og kirker, men tar i tillegg med parker, kirkegårder, idrettsplasser og andre møteplasser. De åpne historiske byrommene er omtalt i egen temarapport.

Spor etter klyngetunene. Hus og strukturer som kan føres tilbake til tida før de store endringene som jordskiftene utover 1800-tallet førte med seg for gårdslandskapet. Sammen med de eldste veiene står slike spor for et eldre sjikt eller lag i landskapet som har vært grunnleggende, men kan være vanskelig å få øye på i dag uten kunnskap.

Sårbare kulturminner knyttet til tradisjonell eldre bebyggelse. Grindabygde hus, hus med natursteinsvegger. Jærhus, har fått status som regionalt verdifulle og er med i Rogaland fylkes jærhusprosjekt.

Spor etter leirvareindustrien står i en særskilt stilling i Sandnes næringshistorie. Men også kulturminner som kan knyttes til andre av de eldre kjerneindustriene i Sandnes, som mølleindustrien og trevare.

Vannveiene og utnyttelsen av vannkraften. Sandnes har eksempler fra enkle tradisjonelle gårdskverner til stadier i utbyggingen av elektrisitetsanlegg – også av nasjonal interesse.

Firmaene Øglænd, Block Watne og Brødrene Fjogstad. Utviklingen av den moderne sandnesindustrien på 1900-tallet.

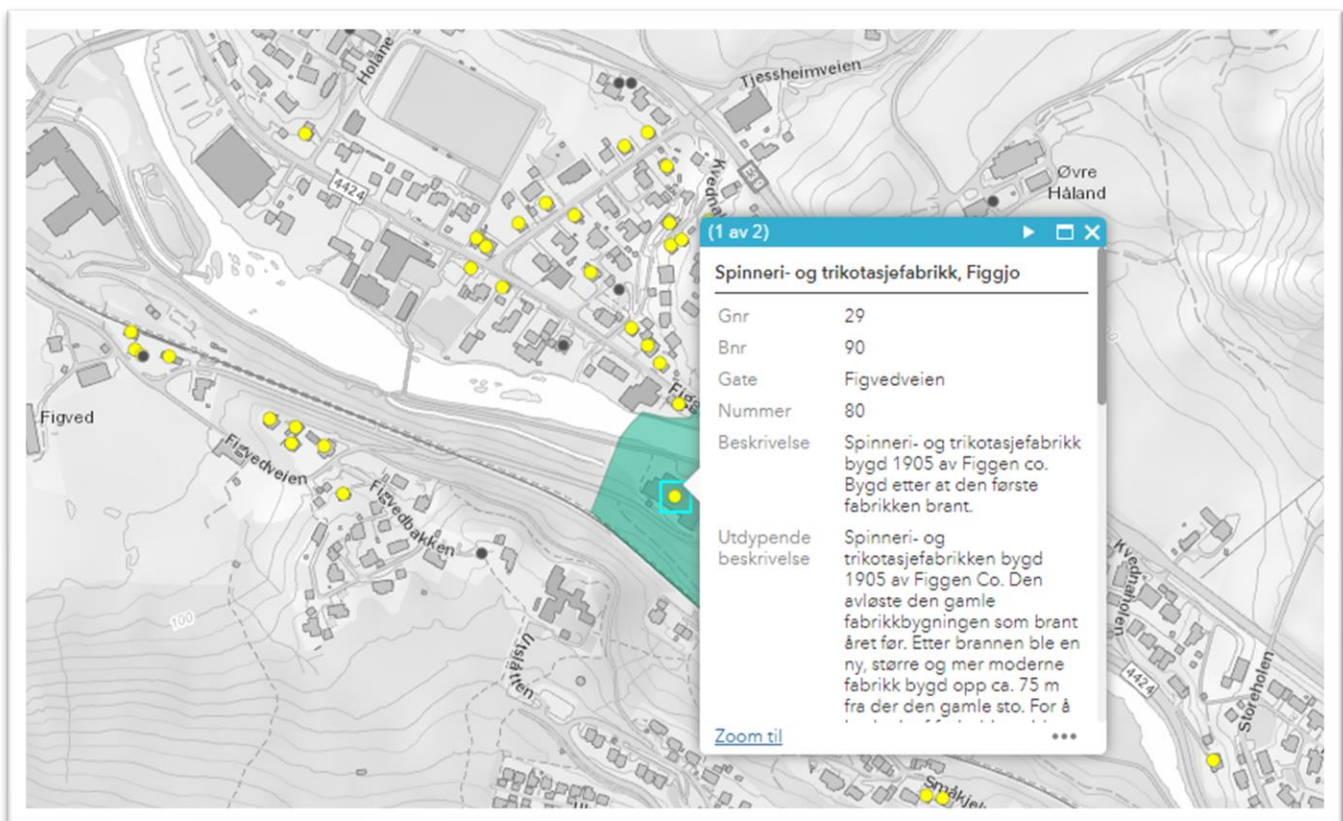
Fritidsbebyggelse og reiseliv. Det er et viktig tema og fritidsbebyggelsen har satt mange spor. Emnet er gitt egen rapport.

Viktige historiske milepæler som også kan leses i fysiske spor er Postveien fra rundt 1800, anlegget av Jærveien langs stranda 1848, bydannelsen 1860 med rutenettplanen og dens forankring i den langstrakte veien langs fjorden. Jærbanen 1878. Bybrannen 1897. Murtvanggrensen 1904. Formanskapslovene 1837. Etter hvert med Storkommunen 1965 og 2019.

De vonde fortellingene

Ifølge Riksantikvaren er det et mål for kulturmiljøpolitikken at hele historien blir bevart og formidlet. At kulturmiljøene skal bidra til at bevissthet og kunnskap om også de delene som kan være vonde å minnes eller som kan utfordre dagens verdisyn. Offentlige institusjoner knyttet til fattigvesen, barnevern og psykiatri representerer trinn på vei mot velferdssamfunnet, men kan også være bærere av de vonde fortellingene. De få sporene etter slike sosiale institusjoner er derfor viktige å bevare. Kjente eksempler i Sandnes som er bevart er Dale Asyl fra 1913 og fattiggården Varatun fra 1892. Pitrahuset i Strandgata er et av få faste minner som historien om uretten mot Romanifolket kan knyttes til. Kulturminnene fra 2. verdenskrig rommer også slike fortellinger, om vanskelig valg folk som sto midt i det måtte ta, som Geickehytta på Riskastranda, der den tyskfødte Herbert Geicke ble likvidert av motstandsfolk i desember 1944.

Minner fra 2. verdenskrig er alle gitt verdi. Emnet er behandlet i en egen temarapport.

UTSNITT AV PUBLIKUMSVERSJONEN AV PUBLIKUMSREGISTERET [KULTURMINNER I SANDNES KOMMUNE \(ARCGIS.COM\)](#)